

KÉRI KATALIN

DE GERANDO ANTONINA PEDAGÓGIÁJA

Az újkori nőnevelés kutatójaként több régi forrásban találok De Gerando Antonina nevével, akinek életútja nagyon gazdag, pedagógiai értelemben kifejezetten előremutató volt a 19-20. század fordulóján, ezt többek között számos korabeli publikációja is alátámasztja. Bemutatásával több publikációban találkozhatunk: a halála után például tartalmaz, a munkásságát méltató nekrológ készült róla (Sebestyén Stetina, 1915), később Schneller Edit írt elemzést a nevelési eszméiről (Schneller, 1942), majd évtizedek múlva, 1984-ben Bereczki Sándor publikált egy részletgazdag összefoglalást az életművéről (Bereczki, 1984). Franciaországban a neve ugyancsak ismert (Kéri, 2008, 585–610), és újabban több magyar nyelvű írás is feleleveníti emlékét: Márton Hajnalka levéltári és könyvészeti kutatások nyomán írt a neves pedagógusról (Márton, 2013, 113–120), e cikk szerzője is publikált már róla (Kéri, 1996, 11–18), a közelmúltban pedig Kolozsváron jelent meg egy, a műveiből szövegválogatást közlő kötet Gaal György irodalomtörténész gondozásában és bevezetésével (Gaal, 2018). Ez utóbbi kutató korábban már több tanulmányt is közölt az egykori kolozsvári igazgatónőről, és az egykori tanárnő életművének elhivatott és szakértő közvetítője (Gaal, 2016).

DE GERANDO ANTONINA ÉLETE

1892-ben *A Hét* című napilap egy cikkében azt írták az akkor 47 éves író- és tanárnőről, hogy ő a vezéregyénisége a magyar nőnevelés 3. nemzedékének, Brunszvik Teréz és Teleki Blanka nyomában (*A Hét*, 1892, 698). Míg az elődeiként említett két hölgyről köztudomású, hogy közeli rokonságban álltak, az kevésbé közzismert, hogy Antonina is a családhoz tartozott: Teleki Blanka testvérének, Emmának a leánya volt (Emma életéről l.: Hornyák, 2009).

Antonina egyes források szerint 1844, mások szerint 1845. február 13-án született Párizsban, a francia író, Auguste de Gerando és Teleki Emma gyermekeként. Egyéves korában a kislányt édesanyja Magyarországra hozta, és itt nagynénje, Teleki Blanka gondjára bízta, hogy tanuljon meg magyarul beszélni (Sáfrán, 1979, 2). 1846-ban maguk a szülők is Párizsból Magyarországra költöztek, az erdélyi Hosszúfalván lévő Teleki birtokra. 1847-ben a házaspárnak újabb gyermeke született, egy Attila nevű kislány. A magyarok oldalán harcoló Auguste de Gerando, aki anyanyelvén egy kitűnő könyvet írt Erdélyről (De Gerando, 1845, Gajda, 2018), 1849-ben, a győri csata után Drezdába ment, hogy bejárja a családját, ott azonban hamarosan meghalt. Ezt követően Emma nagy

nehézségek árán Párizsba menekült a gyermekeivel, így ő elkerülte a börtönbüntetést. A gyermek Antoninát a francia fővárosban olyan emberek vették körül, akik jelentősen befolyásolták világlátását, érdeklődését: a család barátja volt többek között Jules Michelet és Edgar Quinet történész, Eugène Noël író és Alfred Dumesnil művészettörténész (Bereczki, 1984, 162). A kislány tehát inspiráló és a leghaladóbb nézeteket közvetítő környezetben nevelkedett. Édesanyja francia nyilvános iskolába is járatta, és 1851-től csaknem húsz éven át tanította őt és öccsét otthonukban a kiváló magyar gondolkodó, Irányi Dániel (Bajomi, 1975, 8). Édesanyjuk ezen kívül is sokat tett gyermekei neveléséért, például a magyar értékekről, a hazaszeretetről szóló olvasókönyveket írt számukra. Antonina és öccse sok dolgot tudtak Magyarországról, a magyar szabadságharcról, hiszen számos emigráns fordult meg párizsi lakásukban, és édesanyjuk 1849 után is levelezésben állt magyar barátaikkal. Antonina később így nyilatkozott erről az időszakról: „...én abban a felhangolt korszakban voltam gyermek, amikor önkénytelenül szívtuk magunkba ezt (t. i. a lelkesedést). (...) Mindig azt hallottuk mi kis gyerekek, hogy nekünk kell megmenteni a hazát! Nem is igen értettük mi ezt jól, de ez volt

a jelszó. Ez volt a szemrehányás. Tudja, mikor más gyermeket valamiért a sarokba küldenek, olyankor nekünk az jutott eszünkbe, hogy hát ilyenek hogyan mentik meg a hazát? (...) És jöttek hozzánk az urak, akkor sokan voltak ott magyarok, s mindig azt hallottuk, hogy jön majd a tavasz s akkor megyünk.” (A Hét, 1892, 699) Teleki Blanka – miután kiszabadult a fogságból – Párizsba ment, és Emma gyermekeivel foglalkozott.

Antonina gimnáziumi tanulmányai után a Sorbonne-on is folytatott tanulmányokat, 1861-ben elsőfokú, 1863-ban pedig másodfokú tanítónői vizsgát tett, majd 1864-ben megszerezte a tanárnői képesítést is. 1865 és 1872 között többször lehetősége nyílt arra, hogy Magyarországra látogasson, és ezekben az években nagyobb utazásokat is tett édesanyjával és testvérével. Jártak Dél-Franciaországban, Görögországban és Olaszországban, és ezekről az utakról Attila útikönyvet is írt. Antonina mindkét szülője nyelven kiválóan tudott (emellett latinul és németül), ezért 1872-ben Magyarországra ment, és a fővárosban, Budapesten telepedett le. A dualizmus korszakának változásai, az oktatásügy – és ezen belül a leánynevelés – fejlődése, kiszélesedése számos lehetőséget kínált az ő számára is a kibontakozáshoz. Budapesten először a Veres Pálné által 1868-ban életre hívott Nőegylet intézetében tanított és a kézimunka-iskolában. Ezt követően 1876-ban a műveltebb családok leányai számára magánkurzusokat nyitott. Tanfolyama segítségével élete nagy álmát, a lányok középfokú oktatásának megalapozását kívánta előmozdítani. 1880-ban kinevezték a kolozsvári felsőbb leányiskola igazgatójává (Az iskola történetéről l.: Kereszty, 2007, 157–172). Így a fővárosból Erdélybe költözött, és élete hátralevő éveit nagyrészt itt, magyar ősei földjén töltötte. Ennek az intézménynek a vezetőjeként végre gyakorlatban is megtapasztalhatta és kipróbálhatta elméleti pedagógiai elképzeléseit és elveit. 1885-ben lehetősége nyílt arra, hogy olasz- és franciaországi tanulmányutakat tegyen, és tapasztalatokat gyűjtsön az ottani felsőbb leányiskolák helyzetéről. Ugyanebben az évben kolozsvári iskolájában önképzőkört szervezett, 1890-ben pedig tanítványai számára, nagynénje emlékére megalakította a Teleki Blanka Kör. 1895-ben, amikor Magyarországon első ízben engedélyezték a nők számára

az egyetemi tanulmányok folytatását (csak részlegesen, az orvosi, a gyógyszerészeti és bölcsészeti fakultáson), Antonina a saját iskolájában elindított egy gimnáziumi tanfolyamot, hogy érdeklődő, tehetséges növendékeit felkészítse az egyetemre.

Antonina társadalmi tevékenysége is széleskörű volt, tagja volt több egyletnek, szakmai testületnek, például az Erdélyi Irodalmi Társaságnak és a Kolozsvári tanítónői szakosztálynak.

Számos cikke jelent meg a korabeli lapokban (pl. a *Nemzeti Nőnevelésben*, mely minden idők egyik legszínvonalasabb hazai pedagógiai lapja volt, s mely rendes munkatársaként foglalkoztatta őt, továbbá a *Magyar Pedagógiában*, az *Ellenzék* című kolozsvári lapban, a *Vasárnapi Újságban* és a *Magyar Ifjúságban*), és némelykor még a párizsi *Revue Pédagogique*-ban is publikált. Írt tankönyveket (francia és latin nyelv, háztartástan és más tárgyakhoz) (De Gerando, 1880, 1881, 1883, 1891, 1897, 1899); elkészítette Teleki Blanka életrajzát (De Gerando, 1892), és számos további publikációja jelent meg társadalmi, gazdasági, szociológiai és egyéb témákról. Több tanácskozáson tartott előadást, például 1891-ben *Az anya szerepe a társadalomban* címmel. Fordítói munkássága során magyarra ültette Jules Michelet, George Sand és más neves franciaországi szerzők munkáit, illetve franciára fordította Jókai Mór, a legnagyobb magyar írók között tisztelt szerző szabadságharcról szóló felemelő regényét, *A kőszívű ember fiai* című művet, mely 1880-ban jelent meg Párizsban.

1912-ig igazgatta a Kolozsvári felsőbb leányiskolát, és sokan megemlékeztek később arról, hogy tanítványaival milyen szeretetteljesen bánt, ugyanakkor milyen magas szinten tanított és követelt. Az volt a legfőbb célkitűzése, hogy kreatív, felelősségteljes embert neveljen a diákjaiból. Iskolájában sok visszaemlékező szerint franciás szellem uralkodott, és miként írásai is mutatják, a porosz, katonás és fegyelmetisztelő pedagógia, a harcias és kemény nevelés ellenpontjaként az igazgató és kollégái az iskolában tanuló lányoknak élményszerű, tartalmas, az elmét és a szépérzékét is palérozó, az antik és a francia kultúrán alapuló kifinomult képzést nyújtottak. De Gerando Antonina kétségkívül a magyar reformpedagógiai mozgalom egyik korai és kiemelkedő képviselője volt, aki műveiben már jóval Ellen Key

híres könyvének, *A gyermek évszázada* című mű megjelenése előtt megfogalmazta a gyermekekre való odafigyelés fontosságát, a növendék egyéniségének tiszteletben tartását, az érdekes és kreativitásra buzdító tanítási mód fontosságát, a szülők és a tanárok óriási felelősségét. A magyar neveléstörténet e kiválósága 1914-ben hunyt el Kolozsváron.

MŰVELŐDÉSI ESZMÉNY, NEVELÉSI CÉL

Antonina De Gerando műveit és gyakorlati pedagógiai munkásságát elemezve szembetűnő, hogy érdeklődésének középpontjában állt a műveltség, a művelődési eszmény értelmezésének a problémája, főként és kiemelten a leánynevelés kapcsán. Az ember sokoldalú nevelését tartotta elérendő célnak, mert szerinte ez a társadalom fejlődésének egyik legfontosabb alapja. Egyik korabeli cikkében végtelen pedagógiai optimizmussal egyenesen így fogalmazott: „Az egyetlen üdvös politika a jövő előkészítésére nézve elsősorban a nevelés, másodsorban a nevelés, harmadszor is a nevelés.” (De Gerando, 1913, 5) Műveiben kemény kritikával illette kora iskoláit, mert szerinte azok elsősorban szakemberek, és nem színes egyéniségek képzését valósítják meg. A nevelés célja szerinte nem lehet más, mint harmonikusan fejleszteni a gyermek személyiségét, előmozdítani a növendékek önművelését és önállóságát, segíteni tökéletességüket, kialakítani bennük az önma-

gukkal szemben való igényességet. A cél röviden összefoglalva szerinte az, hogy a tanítvány „tudjon gondolkodni, szeretni, akarni, teremteni”. (De Gerando, 1909, 105)

A nevelési eszményről és magáról a nevelés rendszeréről számos cikke mellett Antonina De Gerando az 1881-ben megjelent *Neveléstan* című könyvében is értekezett. Ez a mű annál is inkább figyelemreméltó, mert korábban sohasem jelent meg Magyarországon női gondolkodó tollából származó hasonló rendszertan. Jóllehet, a kötetéről írt bírálatok többnyire kiemelik azt, hogy a könyv nem adja a neveléstudomány teljes rendszerét, és főként az író saját tapasztalataira támaszkodik, a maga korában fontos műnek számított. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy friss, új szemléletű munkáról van szó, hiszen a szerző arra vállalkozott, hogy az olvasóközönség számára közérthetőbbé és élvezetesebbé tegye magát a pedagógiát. Éles szemmel tekintette át a dualizmus kori Magyarországot szinte egész tudományos életére jellemző sajátosságát, a német hatás túlzott érvényesülését. A legelső, magyar nyelvű pedagógiai szakmunkák többnyire ekkor, a 19. század második felében születtek Magyarországon, és a legtöbbször a megírásához német nyelvterületről származó műveket vettek alapul. A sietség, mely a szakkönyvek és tankönyvek kiadása terén ebben a korban megmutatkozott, természetesen érthető, és az író számára is világos volt. Ebben az időben vezették be Magyarországon a tankötelezettséget (1868), bővítették jelentősen a középiskolák és tanítóképzők hálózatát, szervezték meg az egyetemi tanárképzést (az 1870-es évek elején), illetve ekkor kezdett a pedagógia akadémiai tudománnyá válni. A megnövekedett számú diákság korszerű és eredményes nevelése a pedagógusok és a szülők részéről is szakirodalom olvasását követelte meg. Antonina De Gerando ehhez adott kapaszkodót azzal, hogy a francia pedagógiai irodalom tanulmányozásával fontos eszményeket és fogalmakat emelt át a magyar munkákba. Kritikusi kiemelték, hogy milyen nagyra tartotta és hangsúlyozta az erkölcsi szolidaritásra nevelést, és hogy a nevelés eszményei között az erkölcsi tökéletesség két alappillérenek a testi és lelki egészséget tartotta.

A nevelésről vallott elképzelései teljesen demokratikusak, szerinte

származásától és nemétől függetlenül minden gyermeknek joga van a lehető legjobb neveléshez. Úgy vélte, eljön majd az az idő, amikor a nemzetek között azok kerülnek élre a világban, ahol a műveltség és az erkölcsiség színvonala a legmagasabb lesz a népesség egészét tekintve.

A TANÍTÁSI-NEVELÉSI MÓDSZEREK

Módszertani elképzeléseinek, javaslatainak középpontjában – az akkori magyarországi iskolai gyakorlatból kiindulva – a porosz nevelés kritikája állt. Leírta, hogy a nemzetet csak úgy lehet művelté tenni, ha a tanítás a lelkek mélyéig hatol; ha a tanárok nem merev szisztémákhoz ragaszkodnak, hanem igazi étellel töltik meg az iskolát. Szerinte a gyerekeket arra kell felkészíteni, hogy teremtsenek, hogy elgondolkodjanak a világ dolgain; képessé kell tenni őket arra, hogy kreatív módon cselekedjenek, és ne mindig mások útmutatásait kövessék. Szerinte az egyik legfőbb nevelői kötelesség az, hogy a növendékeket állandó tevékenységre készítsék, hogy megszerettségükkel a munkát.

Úgy vélte, és ezt több írásában is kiemelte, hogy a szeretet az egyedüli teremtő erő a világban. Egy helyütt azt írta, hogy a szeretet hiányzik az iskolákból, csak a fegyelmezzéssel és a tanítással törődnek. „A lelket a betű előtt, ez azon nagy sarkalatos reform, mit véghez kell vinni s a mely nélkül semmi más reform soha sem fog semmit sem érni!” – írta ezzel kapcsolatosan (De Gerando, 1897, 74). Szerinte a fegyelem nem lehet cél, csupán másodlagos eszköz a nevelés során, különösen nem ér semmit a kikényszerített, katonás fegyelem, mert ezzel csak rabszolgákat vagy lázadókat lehet létrehozni, akik a társadalom kárára lesznek. Kiemelte és ajánlotta a francia pedagógia gyakorlatából vett példát, azt, hogy ott a diákok énjének a kifejtésére helyezik a hangsúlyt, és minden növendéket a saját törvényei szerint igyekeznek nevelni, figyelembe véve sajátosságait. Nagy elődeihez hasonlóan úgy gondolta, hogy a fegyelem kialakításának igazi módja az érdekes tanítási mód, az önálló ismeretszerzés és az ismeretek gyarapítása iránti tanulói igény, és hogy az igazi fegyelem belső, és nem külső, bürokratikus módon vagy dresszúrával megteremtett fegyelem. Miként írta, erőszakkal nem

lehet megszerettetni a jót. Több művében leszögezte, hogy ahogy a gyermek fejlődik, egyre több és több szabadságot kell biztosítani számára. Meg kell tanulnia az önállóságot, mégpedig a tettek és nem a szavak segítségével, vagyis gyakorlati szituációkban.

A tananyag kiválasztásával kapcsolatos alapvetése az volt, hogy kora analízáló, mindent szétbontó és a részletekben elvesző tudományossága csak átmeneti, mert nem lehet sohasem szem elől téveszteni a nagy egészet, a rendszert, az általános szempontokat és a valódi mértéket. Az analízáló tudományok szerinte csak előkészítő jellegűek, és egy nagy, összefoglaló szintézis megszületésének előhírnökei, és a tantárgyaknak, magának az iskolai tananyagnak ebben a szellemben kell megfogalmazódnia, nem állhat tehát apró részletekből, darabkákból, hanem meg kell céloznia a teljesség megismerését és befogadását. Kiemelendő, hogy a kolozsvári iskolaigazgatónó mennyire fontosnak tartotta mindemellett a tudományok és a művészetek kapcsolatát, mert szerinte a művészetek segítségével fejleszthető igazán a növendékek érzelmi világa, ez pedig legalább olyan fontos, mint az értelmi nevelés.

A TANÁROKRÓL

Antonina De Gerando több művében is foglalkozott a pedagógusokkal, a képzésükkel és továbbképzésükkel. Egy 1897-ben írt munkájában nyomatékosan leszögezte, hogy a tanítók és tanárok munkája létkérdés minden országra nézve, ezért nem mindegy, kik, milyen képzettséggel kerülnek erre a pályára (De Gerando, 1897, 67). A tanár sikeres oktató-nevelő munkája szempontjából azt tartotta leginkább lényegesnek, hogy élvezze és szeresse azt, amit tanít, lelkesedése így átragad diákjaira is. Fontos az, hogy az általa kiválasztott témák, tananyagrészek megfeleljenek a gyerekek „képzettségének, fejlettségének, hangulatának, műveltségének. A tanárnak növendékei közreműködésével kell, magán az órán megteremtenie az előadását...” (De Gerando, 1897, 79). Antonina azonban arra is figyelmeztetett, hogy a tanár akkor tud így tanítani, akkor képes szelektálni az ismeretanyagok között, és akkor látatja mégis, részekkel is a világ egységét, ha nem elégszik meg kevéssel, ha mindig kutat és képezi magát.

Az alábbi, érzelmeiktől túlfűtött sorokat kifejezetten a pedagógusképzőkkel kapcsolatosan írta: „Legelső sorban tehát kitűnő tanító-, tanítónő-, tanár- és tanárnő-képző intézeteket kellene állítani országszerte. Azokat szárnyas lelkű, művelt, művészi érzékkel megáldott apostolok vezetése alá kellene helyezni, kiknek ambíciója nem abból állna, hogy jó adminisztrátorok, hivatalnokok, gépmozgató rugók legyenek, hanem hogy lánglélekkel neveljenek, buzgó apostolokat képezzenek, kik a magyar szellemet öntudatra ébresztve, azt teremtő erővel meg tudják áldani!” (De Gerando, 1897, 87) Ennél a gondolatnál is jól kitűnik Antonina De Gerando hazája, Magyarország iránti elkötelezettsége, és az a törekvése, hogy minden nevelési kérdést nemzete érdekében, a magyarság értékeinek megőrzése és gyarapítása céljából tárgyalta.

De Gerando Antonina pedagógiai öröksége hihetetlenül gazdag, remélhetjük, hogy hamarosan monográfia

is készül elméleti és gyakorlati tevékenységéről. Olyan tanárnő volt, aki minden körülmények között önmaga tudott maradni, és aki – elődei, főként Brunsvik Teréz és Teleki Blanka nyomdokain járva – fejlesztette a 19-20. század fordulójának magyar leánynevelését, és számos hasznos gondolata volt a tanárképzésről, a tanításról, a pedagógusokról. Az általa vezetett kolozsvári iskolát gyakran még ma is „dezserando” néven emlegetik a városban élők. Az igazgatónő modern gondolataival messze megelőzte a saját korát, pedagógiai javaslataival egyértelműen a reformpedagógiai irányzatok egyik meghatározó előfutára volt Európában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bajomi Lázár Endre: *De Gerando Antonina*. Magyar Nemzet, 1975. december 29. 8.
- (Szerző nélkül): *De Gerando Antonina*. A Hét, 1892. okt. 30. III/44. 698-699.
- De Gerando Antonina: *Nőtan, vagy az asszonyi hivatás tudománya*. Stein János, Kolozsvár, 1880.

- De Gerando Antonina: *Neveléstan*. Kolozsvár, 1881.
- De Gerando Antonina: *Háztartástan, vagy az asszonyi hivatás tudománya*. Kolozsvár, 1883.
- De Gerando Antonina: *Francia olvasókönyv a magyarországi felsőbb leányiskolák II., III. és IV. osztályai számára*. Pozsony, 1891.
- De Gerando Antonina: *Gróf Teleki Blanka élete*. Légrady, Budapest, 1892.
- De Gerando Antonina: *A ki másra gondol...* Budapest, 1897.
- De Gerando Antonina: *Rövid latin nyelvtan a leánygimnáziumok számára és magánhasználatra*. Kolozsvár, 1899.
- De Gerando Antonina: *A nő szerepe a mai középoktatásban minálunk*. Az Ellenzék könyvnyomdájából, Kolozsvár, 1904.
- De Gerando Antonina: *Nevelés az iskolában*. Nemzeti Nőnevelés, 1909. március, XXX/3. 105-109.
- De Gerando Antonina: *A felsőbb leányiskolákról*. Franklin, Budapest, 1913.
- De Gerando, Auguste: *La Transylvanie et ses habitants*. 1-2. Comptoir des imprimeursunis, Paris, 1845, 1850.
- Gaal György: *De Gerando Antonina, a leánynevelő és intézete*. Református Szemle 109/5. 2016, 542-580.
- Gaal György: *A leánynevelés erdélyi úttörője: De Gerando Antonina*. Művelődés, LXIX. évf. 10. sz. 2016. 15-18. és 11. sz. 17-20.
- Gaal György (vál., bevez., jegyzetek): *De Gerando Antonina: Nőtan, avagy amit egy leánynak tudni kell*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2018.
- Gajda Péter (ford., gondozta): *Auguste de Gerando: Erdély és az erdélyiek*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2018.
- Hornyák Mária: *De Gerando Ágostné Teleki Emma (1809-1893) Órláng Füzetek 12.*, Brunsvik Teréz szellemi Hagyatéka Alapítvány, Martonvásár, 2009. <http://mek.oszk.hu/15800/15824/15824.pdf> (A letöltés ideje: 2019. május 29.)
- Kereszty Orsolya: *A nők középfokú oktatása a kolozsvári községi/állami felsőbb leányiskolában a dualizmus kori Magyarországon*. Magiszter, 2007. ősz, 157-172. <http://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2007/osz/12.pdf> (A letöltés ideje: 2019. május 29.)
- Kéri Katalin: *A modern nevelés útjain – De Gerando Antonina*. Embernevelés, 1996/2. 11-18.
- Kéri Katalin: Antonina de Gerando. In: Houssaye, Jean (dir.): *Femmes pédagogues: de l'Antiquité au XIXe siècle*. Éditions Fabert, Paris, 2008. 585-610.
- Márton Hajnalka: *A történet kezdete. De Gerando Antonina életútjának töredékei*. Magiszter, 2013. nyár 113-120. <http://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2013/nyar/11.pdf> (A letöltés ideje: 2019. május 29.)
- Sáfrán Györgyi (Válog., bevez., jegyzetek): *Teleki Blanka és köre*. Kriterion, Bukarest, 1979.
- Schneller, Edith: *De Gerando Antonina nevelési eszménye*. Nevelésügyi Szemle, 1942 (6) 1-2. 18-22. http://acta.bibl.u-szeged.hu/53418/1/nev_szem_006_001_002_018-022.pdf (A letöltés ideje: 2019. május 29.)
- Sebestyén Ilona: *De Gerando Antonina (1845-1914) Magyar Paedagogia*, 1915. 24. évf. 465-476.

